

WEBER ÉS AZ ORBÁN-REZSIM: PLEBISZCITER VEZÉRDEMOKRÁCIA MAGYARORSZÁGON

Körösényi András

(MTA TK PTI, Corvinus Egyetem és Társadalomtudományi Kar)

ÖSSZEFOGLALÓ

Egyre kiterjedtebb irodalom foglalkozik a demokratizálódott országoknak autoriter irányba történő „visszacsúszásával”, amelyben gyakran hivatkoznak a 2010 utáni Magyarországra. Jelen munka a weberi plebiszciter vezérdemokrácia (PVD) koncepciójának segítségével próbálja megérteni, leírni és elemezni a 2010 utáni Orbán-rezsimet. Először, Weber szövegeinek elemzésével megkonstruálja a PVD elméletét. Másodsor, az Orbán-rezsimről szóló mini esettanulmány segítségével demonstrálja a PVD analitikus erőnyeit. Az írás fő tézise, hogy a demokratikus legitimitáció és az autoriter uralom a PVD legfőbb jellegzetességét alkotó kombinációja nem a dolgok patológikus együttállásának alkalmi következménye, hanem a rezsim endogén jellegzetessége.

Kulcsszavak: demokrácielmélet ■ magyar politika ■ plebiszciter vezérdemokrácia ■ Orbán, Weber

Larry Diamond mintegy másfél évtizeddel ezelőtt a demokratizálódás harmadik hullámáról jegyezte meg, hogy példa nélküli sebességgel nő azon rezsimnek száma, „amelyek nem tekinthetők sem tisztán demokratikus, sem tisztán autokratikus rendszereknek” (Diamond, 2002: 25.). Azóta egyre gyarapszik az az irodalom is, amely az 1990-es évek elejétől kialakult kelet-közép-európai demokratizálódási folyamat megtorpanásáról, visszafordulásáról beszél (Jenne-Mudde, 2012). Az utóbbi években több szerző aggodalmát fejezte ki az Orbán-kormány illiberális vagy antiliberalis fordulata miatt (Jakab-Sonnenvend, 2013; Bánkuti és munkatársai, 2015; Csillag-Szelényi, 2015), míg mások azt is kétségbe vonták, hogy fennmaradt-e Magyarországon a demokrácia (Bozóki, 2015; Kornai, 2015; Ágh, 2016). Ezek a hibrid rezsim-irodalomba illeszkedő munkák az Orbán-rezsimet a liberális demokrácia ideáljához viszonyítják és annak kritériumai alapján írják le, elemzik és értékelik. Így az említett, Magyarországgal foglalkozó cikkekből többet tudhatunk meg arról, hogy hol és mennyiben távolodott el az Orbán-rezsim a liberális demokrácia ideáljától, azaz, hogy az a liberális demokrácia mely kritériumait nem teljesíti, mint arról, hogy a rezsim valójában milyen módon működik. A hibrid rezsimekkel foglalkozó irodalom (Fukuyama, 1989 és 2014; Merkel, 2004; Schedler, 1998 és 2002; Wigell, 2008;

Gyulai, 2017) fő kutatási célja ugyanis az, hogy az egyes rezsimeknek a liberális demokráciák idealizált típusától való eltéréseit empirikusan megragadja és mérje. Ebben a teleologikus szemléletben a rezsimeket a liberális demokráciáktól a zárt autokráciáig tartó kontinuum skálán rangsorolják, az alapján, hogy milyen mértékben teljesítik a liberális demokrácia kritériumait.

Több kutató figyelmeztetett, hogy noha a demokráciát a liberális demokrácia ideáljával azonosító fenti szemléletmód normatív szempontból vonzó lehet, és megkönnyíti a formális komparatistikát, kevésbé segíti e rezsimek megismerését. Alább a hibrid rezsim-irodalom három gyengeségét emelem ki.

(1) Fareed Zakaria (1997) arra hívta fel a figyelmet, hogy ez a szemléletmód elfedi az egyéni szabadságjogokat középpontba helyező liberalizmus és a demokrácia közti alapvető elméleti ellentmondást (vö. O'Donnell–Schmitter, 1986). Egy liberálisabb rezsim nem feltétlenül demokratikusabb is egyben. Aligha értelmezhető a teleologikus szemléletben például Guillermo O'Donnell delegatív demokráciája, amely „demokratikusabb, de kevésbé liberális, mint a képviseleti demokrácia” (O'Donnell, 1994: 99.).

(2) Egy másik gyengeség azzal kapcsolatos, hogy a teleologikus szemléletben a hibrid rezsim nem önálló, hanem reziduális kategória. A teleologikus szemlélet O'Donnell (1996) szerint így „fogalmi torzuláshoz” vezet, ugyanis a hibrid rezsimet „negatív módon” – a liberális demokrácia vonásainak a hiányával – jellemzi, és így a kutatói figyelem nem az adott rezsim természetének a megismerése és megértése irányul. Levitsky és Way (2002: 52.) megjegyezte, hogy a reziduális „*semidemocratic*” kategória elkendőzi az ide besorolt rezsimek közti fontos különbségeket és lényegesen különböző rezsimeket vesz egy kalap alá.

(3) Levitsky és Way (2002) szerint a teleologikus felfogás „demokratizálódás elfogultságát” (*democratization bias*) eredményez, amelynek következtében a hibrid rezsimeket a liberális demokráciáig tartó fejlődési pályán átmenetileg megtorpanó, vagy visszacsúszó eseteknek tekintik, mintha azok feltétlenül „tartának valahová”. Az elmúlt években ezzel szemben éppen a fentiekkel ellenkező előjelű felfogás nyert teret, amely szerint a demokratizálódásban megtorpanó és visszacsúszó országok óhatatlanul autokráciákká válnak. Mindkét felfogás alábecsüli annak lehetőségét, hogy a (liberális) demokrácián és diktatúrán túl valamilyen önálló, tartós rezsimtípus is kialakulhat.

Nem tagadva a liberális demokrácia kritériumaival dolgozó megközelítés eredményeit, jelen írás a fent idézett figyelmeztetések okán – a hibrid rezsim-irodalomra jellemző teleologikus szemléletmódhoz képes – eltérő teoretikus perspektívát kínál a hagyományos klasszifikációba nem illeszkedő rezsimek elemzésére. Célja az, hogy az Orbán-rezsimet nem a hiányzó, hanem a meglévő vonásainak a megragadásával jellemezze.¹ Az alábbi írásban amellet érvelek, hogy a weberi plebiszciter vezérdemokrácia (a továbbiakban: PVD) modellje alkalmas keretet kínál az Orbán-rezsim elméleti megragadására és

empirikus leírására, és hogy e keret alkalmazásával közelebb juthatunk a hagyományos klasszifikációba nem illeszkedő rezsimek egy sajátos típusának a jellemzéséhez.²

Írásom célja kettős. Az első, szorosan Weber szövegei alapján rekonstruálni, vagy megkonstruálni a PVD-t, mint ideáltipikus modellt.³ Ennek során látni fogjuk, hogy a PVD nem *reziduális* kategória, de nem is „köztes” állapot, vagy visszaesés a demokratizálódás azon folyamatában, amelyet a hibrid rezsimirodalomban sokan teleologikusnak feltételeztek, hanem önálló, *sui generis* rezsimtípus. A PVD cezarista politikai uralmat teremt, azaz formájában demokratikus, miközben tartalmában autoriter rendszer (Baehr, 2008: 96–97).

Írásom másik célja annak feltárása, hogy a PVD elmélete milyen analitikus erényekkel rendelkezik és mennyiben alkalmas empirikus kutatás céljára. Ennek érdekében munkám második részében az Orbán-rezsimet a PVD elméleti-fogalmi keretének alkalmazásával fogom empirikusan leírni és elemezni. Látni fogjuk, hogy a PVD fő karaktervonásai az empirikus kutatás számára is releváns módon fogalmazhatóak meg. Írásom fő konklúziója az lesz, hogy a PVD gyümölcsöző teoretikus keretet kínál a liberális demokráciáktól és az autoriter diktatúráktól egyaránt eltérő, „szürke folt”-ot alkotó rezsimek egy jellegzetes típusának elemzésére. A PVD azonban nem a liberális demokrácia és az autokratikus diktatúra (vagy másképpen: zárt autokrácia) ideáltípusa közti lineáris tengelyen foglal el egy közbülső helyet, hanem egy másik dimenzióban értelmezhető. Az alábbi írásban először bemutatom a PVD weberi fogalmát és legfontosabb jellemzőit. Másodszer az Orbán-rezsimet írom le és elemzem a PVD elméleti-fogalmi kerete segítségével. Végül megfogalmazok néhány konklúziót.

A PLEBISZCITER VEZÉRDEMOKRÁCIA FOGALMA ÉS FŐ JELLEMZŐI

Weber összefüggően nem fejtette ki a PVD elméletét, de írásai alapján a PVD fogalma és főbb jellemvonásai rekonstruálhatóak, illetve megkonstruálhatóak.⁴ A kiindulópont, hogy a PVD ideáltípusát Weber szorosan a karizma fogalmára építi, a vezérdemokrácia így a karizmatikus uralom rutinizált, intézményesített variánsa. „A ‘népszavazáson alapuló demokrácia’ – a vezérelvű demokrácia legfontosabb típusa – (...) nem más, mint olyan karizmatikus uralom, amely az alávetettek akaratából levezetett és csak az ő akaratukból önálló legitimitás formája mögé rejtőzik.” (Weber, 1987: 273.).

Azaz, a PVD az autoritásnak az az altípusa, ahol a vezér uralmát *tartalmlag* a karizmája, *formailag* pedig népszavazás legitimálja. Nézzük ezek után részletesebben a PVD fő jellemzőit.

Az első a karizma központi szerepe: a PVD-t a karizmatikus vezér és az uralom karizmatikus legitimitása jellemzi. A tradicionális és a legális autoritással ellentétben a karizmatikus autoritás legfőbb sajátossága ugyanis az, hogy valamilyen rendkívüli, személyes képességen alapul. Weber a karizma fogalmát a következőképpen határozta meg: „'Karizmának' nevezzük egy személyiség nem mindennapinak számító képességeit (...), amelyek miatt ezeket a személyeket természetfölötti vagy emberfölötti, vagy legalábbis sajátos, nem mindennapi, nem mindenki számára hozzáférhető erővel vagy tulajdonságokkal (megáldott) embereknek, vagy isten küldöttének vagy példaképnek, s ezért 'vezérnek' tekintették.” (Weber, 1987: 248.)

A karizma hatalma a „kinyilatkoztatásba és a hősökbe vetett hiten” alapul, de lehet az alapja valamilyen különlegesen fontos megnyilatkozásnak, személyes küldetésnek vagy hősiességnek az uralomnak alávetettek részéről történő elismerése is (Weber 1996: 209–210.). A karizma fontos eleme a vezér által kinyilatkoztatott, jövőre irányuló vízió is. Weber hangsúlyozza, hogy a valódi karizma alapja nem valami objektív dolog, nem valami tárgyi értelemben vett konkrét tartalom. A karizma egy sajátos viszony, ami a karizmatikus uralmat gyakorló személy és az uralomnak alávetettek között jön létre: egyrészt valamilyen különleges képesség kinyilatkoztatásán alapuló uralmi (legitimitás) igény, másrészt az erre hivatkozó uralom legitimitásának az uralomnak alávetettek részéről történő elismerése (percepció) jellemzi. Egy egyén karizmája azonban mindenekeelőtt azt a képességet jelenti, hogy kivívja a nép elismerést (Green, 2010: 147.).

A PVD-ben kialakuló karizmatikus vezetésnek – az eredeti értelemben vett karizmával szemben – két fő sajátossága van. Az egyik, hogy a PVD a karizmatikus autoritás rutinizált, intézményesített változata. Noha a karizma mindennapivá válása a PVD-ben a tiszta (azaz ideáltipikus értelemben vett) karizma meggyengülését, eltűnését eredményezheti, a plebiszciter (demokratikus) választások strukturális okokból mégis a karizma újratermelését segítik elő.

A PVD-ben létrejött vezetés másik sajátosságát az eredeti értelemben vett, és kinyilatkoztatáson alapuló karizmával szemben az adja, hogy az „... nem más, mint olyan karizmatikus uralom, amely az alávetettek akaratából levezetett és csak az ő akaratukból fönnálló legitimitás formája mögé rejtőzik.” (Weber, 1987: 273.). A karizmatikus uralom tehát a demokratikus legitimitás formája mögé bújlik: ezért kulcsfontosságú a karizmatikus vezér számára a választási győzelem. A plebiszciter vezér karizmája a választásokon a rivális pártvezérek legyőzésében manifesztálódik. A „választási csatatér diktátorának” (Weber, 1998: 185.) a politikai küzdelemben mutatott hősiessége válik a karizma alapjává. A PVD-ben így kapcsolódik össze az uralom karizmatikus és legális legitimitása.

Weber (1998) a demokratikus intézményektől várta, hogy kiképezi és fejleszt a karizmatikus kvalitást azok körében, akik tömegtámogatást keresnek.

A tömegdemokrácia sikeres politikusa – Green értelmezése szerint – három olyan kvalitásra tesz szert, amelyek segítségével megközelíti a tiszta karizmatikus vezetést (Green, 2010: 143.). Először is a politikai küzdelem szakértője, akinek autoritása a politikai harcban manifesztált erejéből származik – másképpen ez a karizmatikus vezér politikai küzdelemben megmutatkozó hősiességéből származik (Weber, 1996: 208.). Másodsor, új értékeket és kötelességeket hirdet (Weber, 1987: 250.), vagy másképpen: a jövőre vonatkozó vízióval rendelkezik a politikai közösség számára. Harmadsor, a demokratikusan megválasztott vezér személyesen felelőssé válik a döntéseiért és cselekedeteiért, azoknak eredményeseknek kell lenniük, a karizmának igazolódnia kell (Weber, 1987: 249.).

A PVD második fontos jellemvonása a plebiszciter jelleg. A plebiszcitum fogalmán Weber, kortársaihoz hasonlóan a közvetlen népi döntéshozatalt, a népszavazást értette (Baehr, 2008; Green, 2010: 122.). A plebiszcitum tehát igen/nem választást jelent: a népszavazásra bocsátott javaslat, illetve jelölt elfogadását vagy elutasítását. Elméleti oldalról közelítve, a plebiszcitum a PVD-ben szükségképpen rutinizálódó karizma intézményesülését jelenti. A karizma mindennapivá válása ugyanis azt jelenti, hogy formailag legális köntöst ölt, azaz előzetesen felállított szabályok alapján lebonyolított, formálisan legális választásokon elnyert elismerésben nyilvánul meg. Weber a következőképpen fogalmazza meg a karizma rutinizálását: „a közösség részéről történő elismerést úgy fogják föl, mint ‘választást’. A személyes karizmája folytán legitim uralkodó ekkor olyan úr lesz, aki az alávetettek kegyelméből uralkodik, akit az alávetettek (formálisan) szabadon választanak, tetszésük szerint emelnek hatalomra, és akit meneszthetnek is; ugyanúgy, ahogy a karizma elvesztése – illetve az, ha nem igazolódott be – már korábban is az eredeti legitimitás elvesztését vonta maga után” (kiemelés tőlem – K. A.) (Weber, 1987: 272.).

Azaz a PVD-ben formailag szabad választások vannak, és a választást úgy fogják fel, mint az elismerés kifejezését. A választási győzelem legitimálja az uralmat, így demokratikus legitimitáció alakul ki. Csakhogy – tézisem szerint – ez adja a PVD autoriter vonását, a formailag szabad választások tartalmilag hasonlatossá válnak a plebiszcitumhoz. Ugyanis, ha az uralom valóban karizmatikus, az már valamilyen módon beigazolódott, így a választások és a plebiszcitum közötti különbség elhalványul: azaz a formális (előzetes szabályok szerint lebonyolított és versengő) választásból tartalmi értelemben plebiszcitum (népszavazás), a karizma utólagos elismerése lesz.

A plebiszcitum tehát formalizált, tartalmi értelemben azonban mégsem „szabad” választásokat jelent, hanem az uralmat gyakorló karizmatikus jegyekkel bíró személy – vagy az ugyanilyen jegyekkel bíró „trónigénylő” – elismerését vagy elutasítását jelenti (Weber, 1996: 219–221.). Weber számára a plebiszcitum a demokratikus formákat alkalmazó modern (rutinizált) karizmatikus uralom/autoritás egyik eszköze. A vezér plebiszcitummal nyeri el és egyben

legitimálja uralmát (Weber, 1987: 272.), és így éppen ez az anti-autoriter forma (a választás) legitimálja az autoriter (karizmatikus) uralmat.

A PVD harmadik jellemzője, hogy kialakulása rendkívüli, vagy válsághelyzethez kötődik. Régi megfigyelés, hogy más fajta vezetőkre van szükség békeidőben, illetve normál állapotban, mint háborús vagy válsághelyzet idején. Weber is írt a „kettős fejedelemségről”, amikor külön vezető tisztséget hoztak létre a békés és a rendkívüli vagy háborús időkre (Weber, 1996: 227.). A „tiszta” értelemben vett karizmatikus uralom megteremtése Weber szerint mindig valamilyen rendkívüli helyzet következménye: „minden rendkívüli esemény fellobbantja a karizmába vetett hitet” – írja (uo.). A kivételes helyzet rendkívüli, nem mindennapi képességű vezetőket és megoldásokat igényel. Csak különleges képességgel, hősiességgel lehet úrrá lenni a rendkívüli helyzeten, amikor a normális, megszokott rutin nem elegendő. A karizmatikus uralom, állította Weber, „... abból a közös felindultságból születik, amelyet a rendkívüli vált ki az emberek egy csoportjából, illetve abból az odaadásból ered, amelyet az emberek egy csoportja a hősiesség iránt érez, függetlenül attól, hogy mi a tartalma a hősiességnek.” (Weber, 1996: 215.).

A PVD negyedik jellemzője a politika forradalmi jellege. Ennek gyökere, hogy a karizmatikus vezért nem kötik a tradicionális és racionális normák, hanem szuverén módon új értékeket, „új parancsokat hirdet, alkot, követel” (Weber, 1987: 250.). „A karizma birtokosa [...] azért élvez tiszteletet és autoritást, mert azt gondolják róla, hogy személyében olyan küldetést testesít meg, amely [...] forradalmasító, minden értékrangsort megfordító, szokáserkölcset, törvényt és tradíciót felforgató jellegű.” (Weber, 1996: 211.). Ilyenkor a válság vagy az arra való hivatkozás segít megalapozni a forradalmi politikát. A politika primátusa érvényesül a joguralom, a bürokratikus szabályok és a társadalmi normák felett, azaz gyengíti, felbomlasztja a legális és a korábban uralkodó normák szerint igazolható uralom alapjait. Az uralom önkényessé válik, de ezt az önkényességet a karizmatikus legitimáció elfedi, igazolja. Míg a *tisztán* karizmatikus uralom mindent átértékel, amellet érvelek, hogy a PVD-ben, amely a karizmatikus és legális uralom egy ötvözete, az uralom legális legitimitása korlátot szab. Feszültség alakulhat ki a karizmatikus és a legális uralom között. A politika primátusának a legális uralom és a bürokrácia sem állhat teljes mértékben ellen, de az uralom formailag legális legitimációja megköveteli, hogy a forradalmi politika pozitív jogi formát öltjön. Amellet érvelek, hogy a PVD-ben a plebiszciter vezér egyrészt – kisebb vagy nagyobb mértékben megsérti, korlátozza, felülírja a bürokratikus normákat, ugyanakkor támaszkodik is rájuk az uralom gyakorlása érdekében.

A PVD ötödik jellemzője, hogy a demagógia kulcsszerepet kap a politikai vezetők állampolgárok felé irányuló kommunikációjában. A honorácior parlamentek korszakával szemben a modern demokráciákban, ahol a választások

a jelöltek szavazatokért folytatott küzdelmét jelentik, a politikai vezetés elkerülhetetlenül demagóg jellegűvé válik, állította Weber: „Demokrácia és demagógia összetartozik” (Weber, 1978: 1450.; vö. Weber, 1994: 218–220. és 331.). „A fennálló állapotokat nyugodtan nevezhetjük »a tömegek érzelmeinek kihasználásán alapuló diktatúrának«” – írta Weber (1998: 186.). Ennek fő oka, hogy a honorácior parlamenteket többé-kevésbé még jellemző racionális, tárgyszerű hangvétellel és meggyőzéssel szemben a tömegdemokráciákban a szónoklat a tömegek érzelmeire kíván hatni (Weber, 1996: 223.). A „szónoklás karizmáját birtokló demagógosz” (Weber, 1996: 220.) ugyanis közvetlenül a néphez szólt.

„Minél inkább a tömeghatás a cél, [...] annál mellékesebb jelentősége van a beszéd tartalmának”, állította Weber (1996: 223.). Weber Gladstone-ban látta a modern Periklészt és úgy vélte, hogy a periklészi demokráciát és a XIX. század végi Nagy-Britanniát egyaránt a plebiszciter demokrácia és a demagóg politikai vezetők uralma jellemezte (Weber, 1998: 175., 185–186.; vö. Manin, 1997). A jó rétor tehát a tömegdemokráciában óhatatlanul demagóg is egyben, amihez azonban Weber nem fűzött etikai tartalmat: a modern demagóg antik elődjéhez képest egyaránt lehet a közjót kereső államférfi, de akár felelőtlen, kalandor politikus is (Uhr, 2014). John Uhr (2014: 257.) szerint a weberi demagógia alatt az olyan retorikát kell értenünk, amit ma populizmusnak hívnánk.

Végül, a PVD-ben több vonatkozásban is megváltozik a képviselő jellege. Először is megváltozik a képviselő alanya. A hangsúly a sokféleség parlamenti reprezentációja helyett a végrehajtást vezető, és a nép egységét (többségét) képviselő plebiszciter vezérré kerül, aki az inkumbens pozíciót is betölti (vö. Manin, 1997; Körösenyi, 2005). Nem a parlament, vagy más kamara vagy népképviselői intézmény, hanem a közvetlenül (vagy *de facto* közvetlenül) a nép által választott vezér, a végrehajtó hatalom tényleges vezetője képviseli a népet (Weber, 1987: 272.). Ez együtt jár azzal, hogy a karizmatikus uralom esetén a képviselő, mint láttuk, személyessé, perszonalizálttá válik. Másodszor, a bottom-up reprezentációt a top-down képviselő váltja fel (vö. Körösenyi, 2005). Míg a hagyományos parlamentarizmusban a képviselő a király előtti képviselőt jelentette, azaz a részek (rendek, választókerületek) képviselőt, de a felekezeti, réteg- és osztályreprezentációt megtestesítő német birodalmi gyűlés is ilyen *bottom-up* logikában szerveződött (az ország képviselője a királlyal szemben; a társadalom képviselője az állammal szemben), addig a modern tömegdemokráciákban (Weber az USA-t, Nagy-Britanniát tekintette ilyennek) a képviselő elsősorban *top-down* jellegűvé válik. Ahol ugyanis már nem csak a népképviselői parlamentet, de egyúttal vagy amellet az egész nemzetet, politikai közösséget képviselő cselekvő aktort, a végrehajtó hatalom vezetőjét a nép választja, ott az válik a nép elsődleges, megszemélyesíthető képviselőjévé. Harmadszor, a végrehajtóhatalmat megszerző plebiszciter vezér szabad

mandátumot, biankó felhatalmazást kap a választásokon a kormányzásra. A nyugati képviseleti rendszerekben az imperatív mandátumot már a XVIII–XIX. században a szabad mandátum váltotta fel. A különböző érdekek abba az irányba hatottak – írta Weber –, hogy „...a »népképviselőt« ne választói szolgájának, hanem megválasztott »urának« tekintsék” (Weber, 1996: 222.). Ezt fejezték ki az alkotmányok azzal, hogy elismerték a képviselők szabad mandátumának elvét, írta Weber (Weber, 1996: 222.).

Összefoglalás

Weber a PVD-t összefoglalóan úgy jellemezte, hogy a vezér uralmát *tartalmilag* a karizmája, *formailag* pedig a népszavazás legitimálja (Weber, 1987: 271–273.). Mivel azonban a karizmatikus legitimitásvl tekintélyuralmat alapoz meg (Weber, 1987: 271.), a PVD olyan ceszarista politikai uralom (vö. Baehr (2008: 96–97.) amely formájában demokratikus, tartalmában autoriter rezsimit jelent. A PVD-nek mint rezsimtípusnak a fenti elemzés három jellegzetességét tárta fel.

Az első, hogy a PVD-ben a demokratikus formának olyan biztosítékai vannak, mint a választások jogi szabályozottsága, az állampolgárok egyenlő szavazati joga, de legfőképpen az, hogy a vezér uralmának legitimitása a nép akaratából levezetett és a választásokon kifejezett előzetes felhatalmazás következménye (Weber, 1987: 271–272.).

A második az, hogy a PVD-ben az uralomnak és a hatalomgyakorlásnak tartalmilag autoriter jellege van (Weber, 1987: 271.). Állításom az, hogy ezek a vonások a PVD fentebb vázolt főbb karaktervonásában, különösen a karizmatikus vezetés tekintélyt teremtő minőségében és a vezérnek a helyzet rendkívüliségével igazolt rendkívüli, és így önkényes (és a normák és szabályok érvényességét megszüntető) és forradalmi politikájában megragadhatóak.

A harmadik az, hogy a PVD egy *sui generis* rezsimtípus. A PVD-ben – a konvencionális megközelítéssel ellentétben – demokrácia és autokrácia nem egymást kizáró, de nem is pusztán egymással összeférő, összeegyeztethető, hanem egymással szervesen, *endogén* módon összetartozó, összefonódó uralmi típusok.

AZ ORBÁN-REZSIM

Az alábbi kvalitatív esettanulmány célja válaszolni arra a kérdésre, hogy mennyiben ragadható meg az Orbán-rezsim a PVD elméleti-fogalmi keretének segítségével. Feltételezem, hogy a PVD rezsím-fogalma segítségével olyan karaktervonások is megragadhatóak, amelyek (köz)jogi-intézményi megközelítése, illetve a politikatudományi komparatiztika hagyományos rendszertipológiája figyelmen kívül hagy. Nézzük, hogy az Orbán-rezsimit mennyiben jellemzik a PVD fentebb leírt vonásai.

1. Karizmatikus vezér és legitimitás

Orbán karizmatikus vezérként való fellépése⁵ messze megelőzte a 2010-es fődcsuszamlásszerű választási győzelmét, megítélésem szerint már az ezredfordulótól, de legalábbis a 2002-es választások utáni időszaktól kezdődően határozottan megfigyelhető. Orbán karizmatikus legitimitásigényét nem csak a „haza nem lehet ellenzékben” jelszava,⁶ de a saját magáról, mint nemzeti érdekeket képviselő, pártok felett álló politikai vezérről kialakított imázs is jelezte. Orbán karizmája mint percepció is megjelent.⁷ A rendkívüliség percepciójához hozzájárult, hogy 2002-ben a két választási forduló között Orbán a „billegő” megyéket körbejáró személyes kampányával egymaga csaknem győzelemre tudta fordítani az első forduló vesztes eredményét. A karizmatikus percepciót mutatta az is, hogy 2002 után, a választási vereség ellenére is a Fidesz és az egész jobboldal megkérdőjelezhetetlen vezére tudott maradni. Karizmáját a választók számára a 2010-es és 2014-es kétharmados választási győzelem igazolta.

Nézzük most azt, hogy Orbán mennyiben rendelkezett a karizmatikus vezetés azon három kvalitásával – a hősiességgel, a vízióval és a személyes felelősségérzettel – amelyeket Weber nyomán Green (2010: 143.) meghatározott.

(Hősiesség) Orbán karizmája részben éppen a politikai küzdelemben mutatott hősiességének, a követők tömegeit megmozgató politikai víziójának és rendkívüli választási sikereinek tudható be. Orbán az a vezető, aki képes volt Antall József halála és az MDF vezette koalíció 1994-es választási veresége után újjászervezni, majd egyesíteni a jobboldalt, legyőzni Horn Gyulát a 1998-es választásokon, megőrizni a jobboldal egységét a 2002-es választási vereség után, erőteljes politikai offenzívával nyomás alatt tartani Gyurcsány, majd Bajnai baloldali-liberális kormányát 2006 és 2010 között, és végül kivívni a „fülkeforradalmat” 2010-ben. Orbán hősiessége 2010-et követően a bankokkal, az IMF-fel és Brüsszellel szemben folytatott „szabadságharc” sikeres megvívásában, a nemzeti szuverenitás visszaszerzésében, a devizaadósok megsegítésében, vagy a rezsicsökkentés végrehajtásában, majd a 2015-ös menekültválság idején a határok megvédésében nyilvánult meg.

(Vízió) Orbán politikai gondolkodásában a 2002-es választási veresége erős cezúrát jelentett. Az ezt követő években bontakozott ki az a politikai vízió, amely ha nem is mereven, dogmaszerűen, hanem a körülmények változásához alkalmazkodva, de tartósan meghatározta politikai gondolkodását. Orbán tusnádfürdői beszédeiben „(Új) politikai és szellemi korszak” kezdetéről (B-2007) és „új valóságértelmezés” szükségességéről (B-2012) beszélt. Beszédeiben gyakori volt a régi és az új világ szembeállítása (pl. B-2008), továbbá. új korszak kezdetét jövendölte és új értékeket hirdetett. A szélsőséges individualizmussal és morális relativizmussal szemben a család, a közösség, a nemzet

és a kereszténység szerepét hangsúlyozta (B-2007): „Egy nemzet mindig több mint egy ország” (B-2008). A szociális (segély-alapú) államot felváltja a munkaalapú állam és társadalom (B-2011, B-2014).⁸ Az internacionalizmus helyett a nemzetben (B-2008), a piaci önszabályozás helyett az állami szabályozásban (B-2009; K-2009) és a társadalmiság eszméjében hisz, a szakértők, illetve az elit uralma helyett a nép uralmát hirdeti. A Nyugat már nem mutatja a válságból való kivezető utat, hiszen a nyugat maga a válság, Magyarországnak magának kell megtalálnia (B-2011). Orbán víziója új valóság értelmezést (B2012) kínál, amely szerint a pénzügyi válság csak manifesztáltette azt, hogy a Nyugat vezető szerepe és a neoliberalizmus lehanyatlott (B-2011), és hogy a „tudományos kapitalizmus és a piac mindenhatóságába vetett hit... megbukott, itthon és világméretben is” (K-2009). Az új, jobboldali korszak politikájában az önszabályozó piacot az erős, szabályozó állam váltja fel (B-2009): a „szociális piacgazdaság” újrafelfedezése történt (B-2007). A nemzetállamok megerősödésének korszaka jön, a vízió középpontjában az állam gazdasági és politikai szuverenitása áll, az állam befelé is erős (B-2011). „(A)z új kormányzat [...] más szellemi alapokon kívánja megszervezni a magyar közösség életét” – hangsúlyozta egy kötcsei beszédében (K-2009). Magyarországon egy „illiberális államot” építünk, hirdette Orbán (B-2014).

(*Felelősség*) Orbán szerint intézmények és elvek helyett embereknek kell kormányozniuk, ugyanis „sohasem elvek és sohasem intézmények hozzák a döntéseket” (B-2012), így például a pénzügyi válság mögött is személyek döntései állnak (B-2012). Az intézmények, illetve a jog uralma liberális látszatigazság, amely a személyes felelősség elkendőzésére szolgál. Alkalmanként Orbán hivatkozik saját személyes felelősségére,⁹ és mint nemzetállami vezető, történelmi szerepet, felelősséget tulajdonít saját magának. Orbán ugyanakkor gyakran beszél többes szám első személyben, és a saját, illetve a kormány döntéseit a népnek tulajdonítja, például amikor a nép – a fülkeforradalomban, a nemzeti konzultációkon, a népszavazáson megnyilvánuló – „döntéseire” hivatkozik, illetve amikor egy politikai közösség nevében beszél. Kiállása ilyenkor populista jellegű (vö. Ényedi, 2016). „A magyar emberek a mai napon [...] megalapítottak egy új rendszert: a nemzeti együttműködés rendszerét” – jelentette ki például az 2010-es parlamenti választások utáni győzelmi beszédében (OGY-2010. 04. 25-i beszéd). Ez a népnek tulajdonítás Orbán személyes, individualista felelősségvállalását gyengíti, de nem számolja fel teljesen, hiszen az a demokratikus választói felhatalmazás és kontroll intézményén nyugszik, amelyre Orbán legitimitását elsősorban építi.¹⁰

2. A plebiszciter jelleg

Ebben a pontban az Orbán-rezsim plebiszciter jellegének összetevőit veszem számba. Az első, ami az Orbán-rezsim plebiszciter jellegének tárgyi alapja, a

ténylegesen elért választási győzelmekből következő felhatalmazás és választási legitimitáció. Orbán és pártja 2006 ősztől 2014 őszéig sorozatban mind a hét (két parlamenti, két európai parlamenti és három önkormányzati) választásokon győzelmet aratott.¹¹ Nem véletlen, hogy Orbán 2010-től kezdődően gyakran hivatkozik a választói felhatalmazásra, mint uralmának legitimitációs bázisára.

A második, a demokratikus választások (tartalmilag) plebiszciter felfogása. A választás itt nem egyszerűen az elismerés kifejezése, és nem is egyszerűen a demokratikus legitimitáció forrása, hanem a *népakarat* kifejezése, azaz morális töltetet hordoz; a plebiszciter vezér a nép autentikus képviselője. A választásokat Orbán úgy fogta fel, mint ahol szabad felhatalmazást, azaz ún. *személyes mandátumot* kapott a népakaratnak megfelelő kormányzásra. Az ún. személyes mandátum akkor jön létre, ha a „választók [...] nem egy konkrét program irányában nyilvánítják ki bizalmukat, hanem a vezető azon képessége iránt, hogy képes a köz érdekében cselekedni” (Brunzel, 2013: 154.). Így került sor például az alkotmányozásra, amely nem szerepelt a közvetlen választási kampányígéreték között, de erre példa a 2014-es parlamenti választások is, ahol a Fidesz egyetlen kampányígérete a „folytatjuk” jelszóban manifesztálódott. Az utóbbi esetben a választások tisztán plebiszciter jellegűek és az Orbán-kormányról szóló népszavazássá váltak.

A plebiszciter jelleg harmadik összetevője a referendumok legitimitációs eszközként való alkalmazása, amelyre két példát ismerünk: a 2008-as és a 2016-os népszavazást. A 2008-as szociális népszavazás a Gyurcsány-kormány közpolitikai reformjának a megakadályozására és a kormány legitimitásának a meggyengítésére irányult, sikerrel. A 2016-os kvótaellenes népszavazás az Orbán-kabinet migrációs politikájának az igazolására szolgált, az érvénytelenség miatt azonban felemás eredménnyel járt Orbán számára.

Az Orbán-kormány plebiszciter jellegének negyedik összetevőjét a néppel való közvetlen kommunikáció és kapcsolat kialakítása, különösen az ún. nemzeti konzultációk adják, amelyek keretében a miniszterelnök levélben kérdezte meg az állampolgárokat egy-egy fontos közpolitikai ügyről. A 2010 májusa és 2016 októbere között öt alkalommal megszervezett nemzeti konzultáció témái sorrendben a nyugdíjak, az alkotmányozás, a szociális kérdések (köztük a devizaadósság), gazdasági kérdések (köztük a minimálbér) és végül a bevándorlás és a terrorizmus ügye. A nemzeti konzultációk hasonlítanak ugyan a referendumhoz, de nélkülözik a formális jogi szabályozottságot, transzparenciát és ellenőrizhetőséget, továbbá eredményük semmilyen kötelezettséget sem ró a kormányra. Egy olyan plebiszciter eszközről van szó, amelyet a kormányfő teljesen szabadon és önkényesen alkalmazhat politikájának legitimálására.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Orbán felhatalmazását és eszközhasználatát tekintve is plebiszciter politikus. Fontos megjegyeznünk azonban azt is, hogy a karizmatikus/plebiszciter vezér számára a közvélemény és a

plebiszcitum nemcsak erőforrás, illetve eszköz, hanem korláttá is válhat. Ha ugyanis a vezér víziója szembekerül a nép vágyaival, az kikezdheti a vezér karizmáját. Orbán számára ilyen korlátként jelent meg a nép véleménye és várakozása, amikor például a netadó bevezetésének, vagy a boltok vasárnapi zárva tartásának a visszavonására kényszerült. Az orbáni politika egyik jellemzője, hogy alkalmanként – érzékeny közpolitikai ügyekben – rezponzív válik. Amikor vezetői önkénye beleütközik az elutasító közvéleménybe, realista módon meghátrál: a közvélemény nyomásának engedve politikai korrekciót hajt végre. Összességében azonban az orbáni plebiszciter politika korántsem mondható a közvélemény szolgai követőjének (*pandering*), ugyanis saját kezében tartja a kezdeményezést és saját politikai céljaihoz próbálja megnyerni a közvéleményt, miközben számol a közvélemény formálásának a korlátaival és sosem feledkezik meg a választási szempontról.

3. Rendkívüli vagy válsághelyzet

A PVD ideáltípusához hasonlóan Orbán, mint karizmatikus vezér, válsághelyzetben került hatalomra 2010-ben. 2006-tól belpolitikai válság alakult ki, amihez 2008 őszétől a globális pénzügyi válság, majd ehhez az államháztartás finanszírozási válsága és a devizaadós válság társult, míg 2015-ben a miniszterelnök a migránsválságot helyezte a politikai napirend középpontjába. Mindezeket Orbán egy globális válságnarratívába helyezte,¹² politikai víziójában kivezető utat ígért, 2010 és 2016 között folyamatosan válságkezelőként kormányzott (Körösényi, 2015). Orbán szerint: „... nem átmeneti pénzügyi zavarokról van szó, hanem annak a rendszernek a nagyon komoly válságáról, amelynek jegyében az elmúlt száz-százötven évét élte Európa. [...] Az a gondolkodásmód Európában, hogy a piac majd önmagától el fogja hozni a jólétet meg az igazságosságot is, az állam pedig jobban teszi, ha távol tartja magát a gazdaságtól, ez a gondolkodásmód csődbe vitte az európai civilizációt.” (B-2010).

Mivel a „modern Nyugat korszakának végéhez értünk” (B-2008), és „a nyugati típusú kapitalizmus került válságba” (B-2010), Magyarország helyezte – Orbán szerint – gyökeresen megváltozott a negyedszázaddal korábbihoz képest. E globális válságnarratíva szerint az Európai Unió intézmények alkalmatlanok arra, hogy a történelmi kihívásokra választ adjanak (B-2013). A helyzet saját nemzeti út keresését kívánja meg, és igazolja Orbán forradalmi lépéseit és unortodox közpolitikáját.¹³ Az orbáni PVD sajátossága, hogy a válságnarratíva kreatív alkalmazásával és endogén válsággenerálással (Körösényi–Illés–Metz, 2016) hosszú időn keresztül folyamatosan válságmegoldóként tudott fellépni. Miniszterelnöksége alatt mind a válságnarratíva, mind a válságkormányzás, mind pedig az erre támaszkodó karizmatikus legitimitásigény permanenssé vált.

4. A politika forradalmi jellege

Orbán, mint politikai vízióval is rendelkező válságmegoldó, nem igazodott a megörökölt szabályokhoz, gyakorlatokhoz és normákhoz, hanem újakat hirdetett. A kialakult válsághelyzet érvénytelenítette a korábbi ismert politikai rutint. „(N)incs kit utánozni, nincs sikerrecept, amit ha átfordítanánk ide, Erdélybe vagy Magyarországra, akkor könnyebbé válna az életünk. Nekünk kell kigondolni, hogy mi a helyzet, mi a bajunk, nekünk kell beazonosítani a gondjainkat, és nekünk kell úgy válaszokat találni...” (B-2012)

Orbán politikájának forradalmi jellege annak szélességében és radikalizmusában is rendkívüli. Egyrészt az kiterjedt a politika mindhárom klasszikus dimenziójára, másrészt mindegyikben komoly változásokat hozott: megváltoztatta a pártok és szavazói, a vezetők és követők viszonyát, újfajta politikai nyelvet és politizálási módot teremtett (a *politics* dimenzióról lásd a következő pontot), újrafogalmazta a közpolitikákat (*policy*), új alkotmányt teremtett (*polity*), és mindezeket túl újraszabta az állam és a társadalom viszonyát (Körösenyi-Patkós, 2015).

A *policy* dimenziójában Orbán válságnarratívája segítségével több területen is rendkívüli forradalmi közpolitikát érvényesített. Új, heterodox közpolitikát követett, így egyebek mellett az adó és költségvetési politikában (ágazati különadók), a szociálpolitikában és a munkaerő-piaci politikában (közmunka) (Szikra, 2014), külpolitikában (keleti nyitás).¹⁴ A forradalmi jellegű átalakítások elérték a tulajdonviszonyokat is, a kormányzat különösen a pénzügyi szektor, a mezőgazdaság, a média területén eszközölt politikai célú beavatkozó lépéseket, amelyek célja gyakran messze túlmutatott a közpolitikai hatékonyságon. Az unortodox gazdasági lépések célja „igazság szolgáltatása” (B-2013).

A *polity* dimenziójában Orbán szélsőséges mértékben centralizálta az államot és újraszerezte működését. A politika primátusának elvét alkalmazta, amit az alkotmányozás területén, a bírák nyugdíjazásában, az alkotmánybíróság megrendezésében és a kinevezési politikában általában is érvényesített a joguralommal szemben. Ezt az elvet érvényesítette a bürokrácia feletti politikai kontroll megerősítésében, sőt a közigazgatás középszintig lenyúló erőteljes át-politizálásában is. Orbán politikája átrajzolta az állam és a társadalom viszonyát is, és a korábbinál erőteljesebbé vált a gazdaság versenyszférájába, de a média, a kultúra és a társadalom más területeibe történő állami beavatkozás is (Csillag-Szelényi, 2015). Ezek politikai célja egyrészt egy nemzeti-konzervatív értékrend érvényesítése, másrészt egy politikai célzatú masszív közigazgatási, gazdasági és kulturális elitcsere megvalósítása volt (Kristóf, 2015). A politika primátusa manifesztálódott abban is, hogy az állami szektorban és a közigazgatásban a kormánypártokhoz politikailag közel álló lojális személyek kinevezése történt, az állami megrendelések elsősorban az ún. Fidesz-közeli cégeknek jutottak.

Láttuk korábban, hogy a PVD-ben, ahol a karizma és a legalitás egyszerre van jelen, feszültség jöhet létre a politika forradalmi volta, valamint a modern állam bürokratikus jellege és a rezsím legális legitimitása között. Ez a feszültség a magyar politikában elsősorban olyan autoritás-konfliktusokban jelentkezett, mint a kormánytöbbségnek az Alkotmánybírósággal és más közhatalmi intézményekkel kialakult konfliktusa. Orbán parlamenti szupertöbbsége azonban lehetővé tette, hogy a forradalmi politika – éles politikai konfliktusok mellett – végső soron a formális legalitással összhangba kerüljön.

5. Demagógia, populizmus, vezér és nép közti viszony

Orbán politikájának egyik sajátossága az volt, hogy több vonatkozásban is megújította a politikai vezér és a választópolgár viszonyát. Először is, a politikai retorikában. Orbán az 1989-es, Nagy Imre újratemetésén, a Hősök terén elmondott beszédétől kezdődően elismert szónok volt, aki egyszerű és közérthető formában képes politikai céljait megfogalmazni és azok támogatására mozgósítani. Egy újfajta politikai nyelvet vezetett be a magyar politikában: felhagyott annak a technokrata beszédmódnak a használatával, mely a Kádárrendszer óta uralta a magyar politikai diskurzust és hétköznapi, mindenki számára könnyen érthető nyelvezetre váltott és az érzelmekre is ható hangvételt alkalmazott. 2002-től kezdődően nagy szerepet foglaltak el a nagygyűlések és az ott elmondott politikai beszédek. Orbán azon magyar politikusok egyike, aki képes és hajlamos az érzelmekre és az előítéletekre ható demagóg politikai retorikára. A demagóg, populista elemek (elitellenesség, az ellenségkép-alkotás) markáns jelenléte jellemezte például a bankadóval, a 98 százalékos különadóval, a rezsicsökkentéssel, a devizaadósok mentőcsomagjával és a migrációs válsággal kapcsolatos megnyilatkozásait.

Másodsor, mint politikai vezér, Orbán a 2002-es választási vereségét követően újfajta kapcsolatot alakított ki a néppel. A választókkal való kommunikációban és kapcsolattartásban a közvetítő szervezetekkel szemben a közvetlen kapcsolatra helyezte a hangsúlyt: a „populizmus mint módszer” (Mair, 2002: 88–89.) Orbán bevett politikai eszközévé vált. Míg a bottom-up közvetítő intézmények súlyát a politikai rendszerben az orbáni politika csökkenteni igyekezett, nagyobb szerepet adott az „*austroturf*” (másképpen: *top-down*) mozgalmaknak. Így 2002-ben megalapította a polgári körök mozgalmát, amelyhez egy éven belül több mint kétszázezren csatlakoztak, majd 2009-ben megalakult a felülről létrehozott „civil” szervezet, a Fidesz-t támogató és politikai nagygyűléseket szervező Civil Összefogás Fórum. Rendszeresen alkalmazta a közvetlen demokrácia eszközeit, így a referendumot ellenzékben (2004, 2008) és kormányon (2016) egyaránt, továbbá az ún. nemzeti konzultációkat, amelyek során közvetlenül fordultak az állampolgárokhoz közpolitikai intézkedésekkel és intézményi reformokkal kapcsolatos kérdésekkel. A nemzeti konzultációk újfajta informális népszavazásként működtek: ezek során a minisz-

terelnök közvetlenül az állampolgároknak címzett személyes levélben kérte ki véleményüket fontosnak tartott politikai kérdésekről.

6. *Képviselő / reprezentáció jellege*

Az Orbán-rezsimben, a PVD ideáltípusához hasonlóan, megfordult a képviselő iránt: a klasszikus, a képviselő deskriptív felfogására (Pitkin, 1967) építő *bottom-up* reprezentációt a *top-down* képviselő váltotta fel (Körösenyi, 2005). A népakaratot a plebiszciter vezér képviselte, aki a parlamenti többség vezetőjeként szerezte érvényt annak a törvényhozásban, a bel- és külpolitikában. Orbán beszédeiben gyakran hivatkozott a nép akaratára és a választási felhatalmazásra,¹⁵ amikor harcot hirdetett valamely, a közérdekkel ellentétesnek vélt politikai, gazdasági vagy civil szereplővel vagy érdekcsoporttal szemben.¹⁶

A parlamentarizmusnak az a hagyományos képe és felfogása, amely szerint a parlament a különböző nézetek és érdekek reprezentálásának, és az azok közötti konszenzus vagy kompromisszum létrehozásának az arénája, aligha jellemzi a fideszes és az orbáni politikai gondolkodást az ezredforduló óta. A hangsúly az első Orbán-kormány idején az akkori gubernamentális felfogást jellemző kormányzati hatékonyságra, 2010-től kezdődően pedig a népakarat képviselőre és megvalósítására került. Alkotmányozó nemzetgyűlés és rendszeralakító parlament is vagyunk – fogalmazott Orbán a kormányprogramot ismertető parlamenti beszédében. Értelmezése szerint a választók forradalmi, rendszerváltó mandátummal ruházták fel: „A választóktól kapott felhatalmazás tehát nem pusztán a válság kezelésére és a gazdasági vészhelyzet elhárítására szól, hanem az átmeneti kor eleve hibás és hiányos gazdasági és politikai rendszerének felszámolására, egy új rendszer megteremtésére, a régi axiómák, szabályok, beidegződések eltörlésére és újak megalkotására; vagyis: forradalmi változtatásra.” (OGY-2010. 05. 25.)

A nép akaratát itt maga a plebiszciter vezér mondta ki, majd a végrehajtás vezetőjeként érvényesítette azt, támaszkodva pártvezéri hatalmára és a fegyelmezett fideszes parlamenti frakcióra. A döntés tehát a népe volt, a képviselők csak elismerik ezt a döntést, és végrehajtják a soron következő parlamenti ciklusban. Csakhogy, a nép döntése legfeljebb a párt választási programjához viszonyítva értelmezhető, és a 2010 és 2014 közötti kormányzati ciklusban a kormánypolitika szélességében és radikalizmusában is messze túlment a párt 2010-es választási programján, amelyben nem jelent meg például az új alkotmány bevezetésének a terve. A képviselő Orbán mandátum-értelmezése nyomán nagymértékben *top-down* jellegűvé vált. Ezt a képviselő-értelmezést erősítette meg a 2014-es parlamenti választás, amelyet a Fidesz pártprogram helyett a „Folytatjuk!” jelszavával vívott meg. Utóbbival teljessé vált a szabad mandátumértelmezés, a képviselő felhatalmazásként (elszámoltatásként) történő felfogása (vö. Körösenyi, 2005 és 2015).

Összefoglalás

A fenti esettanulmány rámutatott, hogy Orbán nem csak karizmatikus vezér, de plebiszciter módon választott, plebiszciter eszközöket és politikai demagógiát alkalmazó vezető is egyben. Formailag versengő és plurális választásokon nyert demokratikus felhatalmazást (procedurális demokrácia), de karizmatikus vezérként domináns helyet tölt be a magyar politikai életben, és riválisaival szemben aszimmetrikus módon kiemelkedik. Domináns helyzetét erősíti Orbánnak és pártjának a magyar politikában 2010-re kialakult politikai centrum-pozíciója (ellenzéke megosztott, a bal-jobb skála két ellentétes oldalán helyezkedik el), amit jól kifejez a „centrális erőtér” fogalma.¹⁷ Orbán rendkívüli kormányzást legitimáló válsághelyzetben került kormányra, és kreatív válságnarratívával, a válsághelyzet (percepciójának) folyamatos fenntartásával permanenssé tette a politikai voluntarizmust, azaz a politika jog, íratlan szokások és normák feletti primátusát megvalósító rendkívüli, forradalmi politikát. Mindez kiegészülve a képviselő top-down jellegének megerősödésével – sok tekintetben autoriter jellegű hatalomgyakorlást eredményezett (vö. Körösenyi, 2015).¹⁸ Ellentétben a kádár-kori autokráciával, Orbán, mint plebiszciter vezér, inkumbensként is komoly tömegtámogatást szerzett illetve tudott fenntartani: uralmának legitimitása a többször megismételt demokratikus választási győzelemén és (köz)politikájának elfogadott voltán nyugszik. A fideszes pártgépezet centralizáltsága, a kormánnyal szembeni hatalmi ellensúlyok gyakorlati meggyengítése, és az állam példátlan centralizációja következtében a 2010-től kezdődő időszakban Orbán „plebiszcitárius diktátorrá” vált.

KONKLÚZIÓK

A fentiekben először Weber szövegei alapján rekonstruáltam a PVD ideáltipikus modelljét, majd egy empirikus esettanulmány segítségével mutattam be a modell empirikus relevanciáját. Úgy vélem, hogy sikerült demonstrálnom egyrészt azt, hogy Weber írásai alapján megkonstruálható a PVD egy koherens modellje, másrészt azt, hogy ez a modell alkalmas fogalmi-analitikus keretet kínál az empirikus rezsimkutatás számára. Írásom elméleti részében – Peter Baehr kutatásaival összhangban – a PVD összefoglaló sajátosságaként emeltem ki, hogy a legitimitás formájában demokratikus, de tartalmában autoriter jellegű, és más tekintetben is egyszerre hordoz demokratikus és autoriter vonásokat. Nehéz túlbecsülni ennek a jelentőségét a politikaelmélet és a komparatív (empirikus) rezsimkutatás számára. Munkám eredményei a következőképpen foglalhatóak össze.

(1) A PVD politikaelméleti jelentőségét nem egyszerűen az adja, hogy cáfolja a demokráciát és diktatúrát egymással élesen szembeállító konvencionális el-

méleti megközelítést, hiszen azt, hogy demokrácia és autokrácia összefér egymással, a hibrid rezsim-irodalomból is tudhatjuk. Csakhogy, míg a hibrid rezsim-irodalomban ez a teleologikus megközelítésből adódóan a dolgok patológikus együttállásának eredménye – és vagy a liberális demokrácia irányába történő „továbbfejlődés”, vagy autoriter irányba történő „visszacsúszás” várható –, addig a PVD-ben ez a rezsim *endogén*, az elméleti koherenciát sem nélkülöző sajátossága. Hiszen a PVD-ben éppen a plebiszciter választás, mint *anti-autoriter* forma teszi lehetővé, illetve ismeri el az *autoriter* uralmat – hiszen egy jelölt megválasztásával a hatalmi igényének az elismerése történik (vö. Weber, 1996: 223.). Esettanulmányunkban láthattuk, hogy Orbán személyes mandátumként értelmezte megválasztását.

(2) Másodszor, a PVD fontos sajátossága, hogy azt korántsem tekinthetjük eleve egy ideiglenes, „átmeneti” politikusi devianciából vagy a politikai folyamatok valamilyen félresiklásából származó rezsimnek, miként például az ún. hibrid rezsim-irodalom egy része a tárgyát alkotó, a „demokratizálódás útján” megakadt vagy visszacsúszott rezsimekre tekint. Egyrészt ugyanis Weber strukturális okokkal, a tömegdemokrácia logikájával magyarázza a PVD létrejöttét, másrészt az a karizma rutinizálása következtében elveszíti ideiglenes, átmeneti jellegét, és intézményesült rezsimmé válik. Összegezve: a PVD egy önálló, *sui generis* rezsimtípus. A PVD jelentősége a komparatív rezsimkutatás számára abban áll, hogy az gyümölcsöző teoretikus-fogalmi keretet kínál a liberális demokráciáktól és az autoriter diktatúráktól egyaránt eltérő rezsimek elemzésére. Feltételezésem szerint a PVD elsősorban az irodalomban populistának tekintett politikusok vagy/és pártok által kormányzott országok elemzésére lehet alkalmas fogalmi-elméleti keret (például a mai Venezuela, Törökország, vagy akár az USA), amit azonban csak további kutatások erősíthetnek vagy cáfolhatnak meg. Úgy vélem, hogy az Orbán-rezsim vonásait „pozitív” módon megragadó esettanulmánnyal sikerült a megközelítés termékenységét, és ezzel a kutatás kiterjesztésének a lehetőségét bemutatni.

(3) Harmadszor, az esettanulmány demonstrálta a PVD legfőbb, az elméleti részben tárgyalt jellegzetességét: az Orbán-rezsim olyan rezsim, amelyben a demokratikus választás és legitimáció mellett autoriter uralom és hatalomgyakorlás jön létre. Az Orbán-rezsim autoriter jellegének összefoglalóan két nagyobb, egymáshoz is kapcsolódó összetevője van. Az egyik a vezér karizmájával és felhatalmazásának plebiszciter jellegével függ össze (input oldal), és a vezér és a nép közötti kapcsolatban az előbbi primátusában ragadható meg. A másik a hatalomgyakorlás (output oldal) autoriter – de egyben legitim – jellegéhez kapcsolódik, amely a politika jog és más szférák feletti primátusában, az állam hatókörének kiterjesztésében, a politikai hatalom egyszemélyi centralizációjában és a vezetés politikai voluntarizmusban ragadható meg.

JEGYZETEK

- ¹ A szórványos, ilyen irányú törekvések közé tartozik például: Csillag–Szelényi, 2015; Magyar, 2016.
- ² A rezsim fogalmán nem az alkotmányos és politikai rendszert értem, hanem egy sajátos hatalomgyakorlási módot, illetve az uralom legitimitációjának egy sajátos módját. A rezsim fogalmáról bővebben lásd: Linz, 2000 és Skowronek, 1993.
- ³ A fogalmi-elméleti rekonstrukció természetesen mindig szerzői konstrukció is egyben, de jelen vállalkozásban törekedtem a weberi szövegek szoros olvasatára.
- ⁴ A vezérdemokrácia elméletének kortárs irodalmára (Eliaeson, 1991; Baehr, 2008; Green, 2010; Kalyvas, 2002; Körösényi, 2005; Pakulski–Körösényi 2012) e helyütt csak közvetve támaszkodtam.
- ⁵ Orbán karizmatikus vonásaira a szakirodalomban is többen utalnak (Kiss, 2016; Pappas, 2014 és 2016; Soós, 2015: 92. és 102.; Enyedi, 2016; Bozóki, 2008; Szűcs, 2015 és 128).
- ⁶ Ebben a vezér küldetésének és karizmájának érvényessége függetlenné válik a választási eredményektől.
- ⁷ Feltehetőleg a törzsszavazók, vagy a fideszes „mag”, és korántsem az összes, a Fideszre szavazó körében – de erre vonatkozó kvantitatív empirikus kutatási eredményről nem tudok.
- ⁸ „... a jóléti államok helyett egy munka alapú társadalmi rendszerre lesz szükség Európában” (B-2011).
- ⁹ „Tisztában vagyok az előttünk álló feladat nagyságával és a vele járó felelősséggel” – olvasható a Nemzeti Együttműködés programjának miniszterelnöki bevezetőjében. (Országgyűlés Hivatala, 2010. május 22. Irományszám: H/47. 2. o.)
- ¹⁰ Megjegyzésre érdemes, hogy Orbán személyes felelősségvállalása sosem terjedt odáig, mint a néppel való közvetlen kapcsolatra szintén erősen építő de Gaulle-é, aki az elveszített 1969-es népszavazás után lemondott elnöki pozíciójáról (Soós, 2015: 103.).
- ¹¹ Forrás: Nemzeti Választási Iroda, <http://valasztas.hu>.
- ¹² „A világban korszakváltás történik [...] a nyugati világot gazdasági válság rengeti meg [...]” és „a magyar kétharmados forradalom is valójában ennek a világban zajló korszakváltásnak a következménye” (B-2011).
- ¹³ „Ha ki merjük mondani, hogy semmi értelme Nyugat-Európát másolni, hanem a szabadság szellemének jegyében a saját gazdasági rendszereinket kell fölépíteni, ha ezt ki merjük mondani, akkor óriási lépést tettünk a siker irányába.” (B-2012)
- ¹⁴ Ezt Orbán a „világhatalmi rend” átalakulásával indokolja (B-2011; B-2013).
- ¹⁵ A 2010-es áprilisi 25-i győztes választás éjszakáján a következőképpen fogalmazott: „Végül szerényen és alázattal azt üzenjük Magyarországnak polgárainak, hogy megértettük és diadalra vittük a magyarok történelmi álmát. Vinct voluntas tua! Győzedelmeskedjék hát a te akaratod!” (VÉB-2010. 04. 25.). Azaz, a nép szava az Isten szava, és a politikai vezér küldetése ennek felismerése és megvalósítása.
- ¹⁶ Orbán a forradalmi politika igazolására leggyakrabban a fülkeforradalomra, az abban megnyilvánult népakaratra, és az ott kapott politikai mandátumra hivatkozott. Lásd például a 2010-es

április 25-i győztes választás éjszakáján (VÉB-2010. 04. 25.) és az Országgyűlésben 2010. 05. 25-én elmondott beszédét (OGY-2010. 05. 25.)

¹⁷ A fogalom magától Orbántól származik (B-2009).

¹⁸ A politika primátusa és az autoriter hatalomgyakorlás 2010 és 2016 között kikezdte a procedurális demokrácia (a dahl-i poliarchia) kifinomult intézményrendszerét, de a versengő választások megmaradtak.

FORRÁSOK

Hivatkozott beszédek

B-2007, B-2008, B-2009, B-2010, B-2011, B-2012, B-2013, B-2014: a Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban évente elmondott nyári beszédekre *B- és az adott évszámmal* utalok (pl. B-2008 = a 2008-as évi beszéd). Forrás: <http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/>

K-2009 alatt a 2009-es Kötcsei Polgári Pikniken elmondott beszéd összefoglalójára hivatkozom. Forrás: <http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/>

VÉB-2010.04.25-alatt a győztes választások éjszakáján elmondott beszédre hivatkozom. Forrás: <http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/>

OGY-2010. 05. 25. alatt az aznapi országgyűlési beszédre hivatkozom. Forrása: <http://www.parlament.hu/orszaggyulesi-naplo-elozo-ciklusbeli-adatai>

Hivatkozott dokumentum

A Nemzeti Együttműködés Programja. (Országgyűlés Hivatala, 2010. május 22. Irományszám: H/47.) Forrás: <http://www.parlament.hu/irom39/00047/00047.pdf>

(Az összes beszéd és dokumentum letöltve 2016. 10. 16-án).

IRODALOM

Ágh, Attila (2016): The Decline of Democracy in East-Central Europe. Hungary as the Worst-Case Scenario. *Problems of Post-Communism*, Volume 63., 2016, Issue 5-6, 277-287. DOI: 10.1080/10758216.2015.1113383

Baehr, Peter (2008): *Caesarism, charisma and fate. Historical sources and modern resonances in the work of Max Weber*. New Brunswick–London, Transaction Publishers.

Bozóki, András (2008): Consolidation or Second Revolution? The Emergence of the New Right in Hungary. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 24., No. 2., June 2008, 191–231. DOI: 10.1080/13523270802003046

Breiner, Peter (1996): *Max Weber and Democratic Politics*. Ithaca–London, Cornell U. P.

Brunzel Balázs (2013): Hogyan jön létre a győztes mandátuma? In: Soós Gábor–Körösi András (szerk.): *Azt tették amit mondtak? Választási ígéreték és teljesítésük, 2002–2006*. Budapest, MTA TK PTI, 150–164.

Csillag, Tamás–Iván Szelényi (2015): Drifting from Liberal Democracy: Traditionalist/Neoconservative Ideology of Managed Illiberal Democratic Capitalism in Post-communist Europe. *Inter-*

- sections. *East European Journal of Society and Politics*, Vol. 1., No. 1., 4–6. <http://intersections.tk.mta.hu/>
- Diamond, Larry (2002): Thinking about hybrid regimes, *Journal of Democracy*, Volume 13., Number 2., April.
- Eliaeson, Sven (1991): Between Ratio and Charisma-Max Weber's Views on Plebiscitary Leadership Democracy. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 94, 4.
- Enyedi, Zsolt (2016): Populist Polarization and Party System Institutionalization: The Role of Party Politics in De-Democratization. *Problems of Post-Communism*, Volume 63., Issue 4., 2010–220. DOI: 10.1080/10758216.2015.1113883
- Fukuyama, Francis (1989): The End of History. In: *The National Interest* (Summer), 3–18.
- Fukuyama, Francis (2014): States and democracy. In: *Democratization*, 21 (7), 1326–1340. DOI:10.1080/13510347.2014.960208.
- Green, Jeffrey Edward (2010): *The Eyes of the People. Democracy in an Age of Spectatorship*. Oxford, Oxford U. P.
- Gyulai Attila (2017): Magyarország a szürke zónában? A magyar politikai rendszer hosszú hibridizációja. In: Boda Zsolt, Szabó Andrea (szerk.): *Trendek a magyar politikában 2. A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák*. Budapest, Napvilág Kiadó, 15–42.
- Jakab, András–Sonnevend, Pál (2013): Continuity with Deficiencies: The New Basic Law of Hungary. In: *European Constitutional Law Review*, 9 (01), 102–138. DOI: 10.1017/S1574019612001058
- Jenne, Erin K.–Cas Mudde (2012): Can Outsiders Help? *Journal of Democracy*, Volume 23., Number 3., July 2012, 147–155.
- Kalyvas, Andreas (2002): Charismatic Politics and the Symbolic Foundations of Power in Max Weber. *New German Critique*, No. 85., 67–103.
- Kiss Balázs (2016): Orbán, Vona, Gyurcsány. Politikai vezetők integrációs tevékenysége a migrációs válság idején. *Politikatudományi Szemle*, XXV. évfolyam, 3. szám, 10–32.
- Kornai, János (2015): Hungary's U-turn. *Capitalism and Society*, Vol. 10., Iss. 2., article 1.
- Körösényi, András (2005): Political Representation in Leader Democracy. *Government and Opposition*, Vol 40., No. 3., (Summer 2005) 358–378.
- Körösényi András (2015): A magyar demokrácia három szakasza és az Orbán-rezsim. In: Körösényi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, Osiris–MTA TK, 401–422.
- Körösényi András–Patkós Veronika (2015): Liberális és illiberális populizmus: Belusconi és Orbán politikai vezetése *Politikatudományi Szemle*, XXIV. évfolyam, 2. szám, 29–56.
- Körösényi, András–Illés Gábor–Metz Rudolf (2016): Contingency and Political Action: The Role of Leadership in Endogenously Created Crises. *Politics and Governance*, 4., 2: 91–103. Doi: 10.17645/pag.v4i2.530
- Kristóf Luca (2015): A politikai elit. In: Körösényi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, Osiris–MTA TK, 59–84.
- levitsky, Steven–Lucan A. Way (2002): The Rise of Competitive Authoritarianism, *Journal of Democracy*, Vol. 13., No. 2., 51–65.
- Linz, Juan J. (2000): *Totalitarian and authoritarian regimes*, Boulder, L. Rienner.

- Magyar, Bálint (2016): *Post-Communist Maffia State: The Case of Hungary*. Budapest–New York, CEU Press–Noran Libro.
- Mair, Peter (2002): Populist Democracy vs. Party Democracy. In: Yves Mény–Yves Surel (eds.): *Democracies and the Populist Challenge*. 81–97. Palgrave.
- Manin, Bernard (1997): *The Principles of Representative Government*. Cambridge U. P.
- Merkel, Wolfgang (2004): Embedded and defective democracies. *Democratization*, 11 (5): 33–58., MISS.
- Mommsen, Wolfgang (1987): Robert Michels and Max Weber: Moral Conviction versus the Politics of Responsibility. In: Wolfgang Mommsen–Jürgen Osterhammel (eds.): *Max Weber and his Contemporaries*. London, Unwin, 129.
- O'Donnell, Guillermo A. (1994): Delegative Democracy, *Journal of Democracy*, Volume 5., Number 1., January, 55–69.
- O'Donnell, Guillermo A. (1996): Illusions About Consolidation, *Journal of Democracy*, 7: 2., 34–51.
- O'Donnell, Guillermo A.–Schmitter, Philippe C. (1986): *Transition from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore–London, The Johns Hopkins U. P.
- Pakulski, Jan–Körösi, András (2012): *Toward Leader Democracy*, London–New York–Delhi, Anthem Press.
- Pappas, Takis S. (2014): Populist Democracies: Post-Authoritarian Greece and Post-Communist Hungary. *Gov. & oppos.* 49 (01), 1–23. DOI: 10.1017/gov.2013.21.
- Pappas, Takis S. (2016): Are Populist Leaders “Charismatic”? *The Evidence from Europe*. Vol. 23., Issue 3., 378–390. DOI: 10.1111/1467-8675.12233
- Pitkin, Hanna (1967): *The Concept of Representation*. Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press.
- Schedler, Andreas (1998): What is Democratic Consolidation? *Journal of Democracy*, Volume 9., Number 2., April 1998, 91–107.
- Schedler, Andreas (2002): The Menu of Manipulation, *Journal of Democracy*, Volume 13., Number 2., April 1998, 36–50.
- Skowronek, Stephen (1997 /1993/): *The politics presidents make: leadership from John Adams to Bill Clinton*. Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press.
- Soós, Eszter Petronella (2015): Comparing Orbánism to Gaullism: The Gaullist Physiognomy of Orbán's post-2010 Hungary. *Studia Politica. Rumanian Political Science Review*, Vol. 15., No. 1, 91–108.
- Szikra, Dorottya (2014): Democracy and welfare in hard times: The social policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014. *Journal of European Social Policy*, 24/5., 486–500.
- Szűcs Zoltán Gábor (2015): A politika autonómiájától a politika primátusáig. *Eszmetörténeti vázlat. Századvég*, 20 (1), 115–135.
- Uhr, John (2014): Rhetorical and Performative Analysis. In: R. A. W. Rhodes–Paul 't Hart (eds.): *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford, Oxford U. P., 253–266.
- Weber, Max (1978): Guenther Roth–Claus Wittich (eds.): *Economy and Society*. Berkeley, University of California Press.

KÖRÖSÉNYI ANDRÁS

- Weber, Max (1994): Peter Lassman and Ronald Speirs (eds.): *Political Writings*. Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és Társadalom. 1. kötet*. Budapest, KJK.
- Weber, Max (1996): *Gazdaság és Társadalom. 2/3. kötet*. Budapest, KJK.
- Weber, Max (1998): A politika mint hivatás. In: *Tanulmányok*. Budapest, Osiris.
- Wigell, Mikael (2008): Mapping 'Hybrid Regimes': Regime Types and Concepts in Comparative Politics. *Democratization* 15 (2), 230–250. DOI: 10.1080/13510340701846319.
- Zakaria, Fareed (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76 (6): 22–43.